श्रीसंक्षेपहरिनामामृतव्याकरणम्

Śrī Saṃkṣepa Harināmāmṛta Vyākaraṇa

The Shorter Grammar of the Nectar of Hari's Names

Text Only

Version 0.1

श्रीजीवगोस्वामिविरचितम्

by

Śrī Jīva Gosvāmī

December 4, 2001

Contents

मङ्गलाचरणम्

कृष्णमुपासितुमस्य स्रजमिव नामावलिं तनवै ।
त्वरितं वितरेदेषा तत्साहित्यादिजामोदम् ॥१॥

आहतजल्पितजटिलं दृष्ट्वा शब्दानुशासनस्तोमम् ।
हरिनामावलिवलितं व्याकरणं वैष्णवार्थमाचिन्मः ॥२॥

व्याकरणे मरुनीवृति जीवनलुब्धाः सदाघसंविग्नाः ।
हरिनामामृतम् एतत् पिबन्तु शतधावगाहन्ताम् ॥३॥

श्रीहरिं मधुरं नत्वा हरिनामामृतं रसम् ।
व्याकरणञ्च तद्भक्त्या पिबन्तु व्रजवासिनः ॥४॥

साङ्केत्यं पारिहास्यं वा स्तोभं हेलनमेव वा ॥
वैकुण्ठनामग्रहणमशेषाघहरं विदुः ॥५॥ (भाग्. ६.२.१४)

Chapter 1

संज्ञ-सन्धि-प्रकरणम्

१ ।नारायणादुद्भूतोऽयं वर्णक्रमः ।
स्वराः, अचश्च ॥१ ॥

1.1 अथ संज्ञा

२ ।तत्रादौ चतुर्दश सर्वेश्वराः ।
स्वराः, अचश्च ॥२ ॥

३ ।दश दशावताराः ।
समानाः, अकश्च ॥३ ॥

४ ।तेषां द्वौ द्वावेकात्मकौ ।
सवर्णसंज्ञा च ॥४ ॥

५ ।पूर्वो वामनः ।
ह्रस्वाः, निर्ह्रस्वाश् च ॥५ ॥

६ ।परस्त्रिविक्रमः ।
दीर्घाश् च ॥६ ॥

७ । त्रिमात्रो महापुरुषः ।
प्लुत-संज्ञश्च ॥ ७ ॥

८ । अ-आ-वर्जिताः सर्वेश्वरा ईश्वराः ।
नामिनः, इचश् च ॥ ८ ॥

९ । दशावतारा ईशाः ।
इकश् च ॥ ९ ॥

१० । अ-आ-इ-ई-उ-ऊ अनन्ताः ।
अणश् च ॥ १० ॥

११ । इ-ई-उ-ऊ चतुःसनाः ।
इणश्च ॥ ११ ॥

१२ । उ-ऊ-ऋ-ॠ चतुर्भुजाः ।
उकश्च ॥ १२ ॥

१३ । ए-ऐ-ओ-औ चतुर्व्यूहाः ।
सन्ध्यक्षराणि, एचश्च । एते सर्वे त्रिविक्रमाः ॥ १३ ॥

१४ । अं इति विष्णुचक्रम् ।
अनुस्वारः, बिन्दुः, लवश्च ॥ १४ ॥

१५ । अँ इति विष्णुचापः ।
अनुनासिकश्च ॥ १५ ॥

१६ । अः इति विष्णुसर्गः ।
विसर्गः, विसर्जनियः, विसृष्टः, अभिनिष्टानश्च ॥ १६ ॥

१७ । कादयो विष्णुजनाः ।
व्यञ्जनानि हलश्च । क-ष-संयोगे तु क्षः ॥ १७ ॥

१८ । य-व-वर्जितास्तु बलाः ।
रलश्च ॥ १८ ॥

१९ । ते मान्ताः पञ्च पञ्च विष्णुवर्गाः ।

वर्गाश्च कु-चु-टु-तु-पु-नामानश्च ॥ १९ ॥

२० । ञ-वर्जितास्तु विष्णुगणाः ।
मयः ॥ २० ॥

२१ । क-च-ट-त-पा हरिकमलानि ।
प्रथमाश्चपश्च ॥ २१ ॥

२२ । ख-छ-ठ-थ-फा हरिखड्गाः ।
द्वितीयाश्छफश्च ॥ २२ ॥

२३ । ग-ज-ड-द-बा हरिगदाः ।
तृतीया जबश्च ॥ २३ ॥

२४ । घ-झ-ढ-ध-भा हरिघोषाः ।
चतुर्था झभश्च ॥ २४ ॥

२५ । ङ-ञ-ण-न-मा हरिवेणवः ।
पञ्चमा अनुनासिका ञमश्च ॥ २५ ॥

२६ । त एतद्वर्जिता विष्णुदासाः ।
झपश्च ॥ २६ ॥

२७ । य-र-ल-वा हरिमित्राणि ।
अन्तःस्था यणश्च । एते सविष्णुचापा निर्विष्णुचापाश्च ॥ २७ ॥

२८ । श-ष-स-हा हरिगोत्राणि ।
उष्मानः षिटः शलश्च ॥ २८ ॥

२९ । श-ष-साः शौरयः ।
शरश्च ॥ २९ ॥

३० । विष्णुदास-हरिगोत्राणि वैष्णवाः ।
धुटो झलश्च ॥ ३० ॥

३१ । हरिगदा-हरिघोष-हरिवेणु-हरिमित्राणि हश्च गोपा-
लाः ।

घोषवन्तो हशश्च ॥ ३१ ॥

३२ । यादवा अन्ये ।
अघोषाः खरश्च ॥ ३२ ॥

३३ । शौरिवर्जितास्तु सात्वताः ।
खपश्च ॥ ३३ ॥

३४ । वर्णस्वरूपे रामः ।
अट् इट् अकार इत्यादि च ॥ ३४ ॥

३५ । तदादिद्वये द्वयम् ।
अस्य लक्ष्मीनारायणवाचित्वाद्भगवन्नामता ॥ ३५ ॥

३६ । आदेशो विरिञ्चिः ॥ ३६ ॥

३७ । आगमो विष्णुः ॥ ३७ ॥

३८ । लोपो हरः ।
लुक् इत्यन्ये ॥ ३८ ॥

३९ । सूत्राणि षड्विधानि ।

संज्ञा च परिभाषा च विधिर्नियम एव च ।
अतिदेशोऽधिकारश्च षड्विधं सूत्रलक्षणं ॥ इति ॥ ३९ ॥

अत्र नामकरणं संज्ञादि सम्पूर्णम् ।

1.2 सन्धि-प्रकरणम्

1.2.1 सर्वेश्वरसन्धिः

यदिदं सन्धिनिर्माणं वर्णानामारभे मुदा ।
तेन मे कृष्णपादाब्जे मनःसन्धिर्विधीयताम् ॥

सन्धिरेकपदे नित्यं नित्यं धातूपसर्गयोः ।
अनित्यं सूत्रनिदेशेऽन्यत्र चानित्यमिष्यते ॥

४० ।दशावतार एकात्मके मिलित्वा त्रिविक्रमः ।
कृष्णाग्रे, राधागता, हरि हरीति, हरीहा, विष्णूदयः, विष्णूढा, नरभ्रातॄषिः, गम्लृकारः ॥ ४० ॥

४१ ।अद्वयमिद्वये ए ।
यादवेन्द्रः, गोकुलेशः, मथुरेशः ॥ ४१ ॥

४२ ।उद्वये ओ ।
पुरुषोत्तमः, सुपर्णोढः, द्वारकोत्सवः ॥ ४२ ॥

४३ ।ऋद्वये अर् ।
कृष्णर्धिः ॥ ४३ ॥

४४ ।ऌद्वये अल् ।
यमुनल्कारायते ॥ ४४ ॥

४५ ।एद्वये ऐ ।
कृष्णैकनाथः, कृष्णैश्वर्यम्, स्वैरम्, स्वैरी, स्वैरिणी च ॥ ४५ ॥

४६ ।ओद्वये औ ।
कृष्णौदनम्, कृष्णौन्नत्यम्, प्रौढः, प्रौढिश्च ॥ ४६ ॥

४७ ।इद्वयमेव यः सर्वेश्वरे ।
हर्यर्चनम्, हर्यासनम्, दध्युपेन्द्रस्य, रुक्मिण्येषा इत्यादि ॥ ४७ ॥

४८ ।उद्वयं वः ।
मध्वरिः, विष्ण्वाश्रितः ॥ ४८ ॥

४९ ।ऋद्वयम् रः ।
रामभ्रात्रुदयः, रामभ्रात्रैश्वर्यम् ॥ ४९ ॥

५० ।ऌद्वयं लः ।

शक्रर्थः ॥ ५० ॥

५१ । ए अय्, ऐ आय् ।

कृष्णयुत्कर्षः, गोप्यायासनम् ॥ ५१ ॥

५२ । ओ अव्, औ आव् ।

विष्णविह, कृष्णावत्र ॥ ५२ ॥

५३ । ए-ओभ्यामस्य हरो विष्णुपदान्ते ।

हरेऽत्र, विष्णोऽत्र ॥ ५३ ॥

५४ । अयादीनां यवयोर्वा ।

कृष्ण उत्कर्षः, यमुनाया अर्घः, गोप्या आसनम्, विष्ण इह, कृष्णा अत्र ॥ ५४ ॥

५५ । ओरामान्तानामनन्तानां चाव्ययानां सर्वेश्वरे न सन्धिः ।

नो उपेन्द्रः ॥ ५५ ॥

५६ । अदसोऽमीत्यस्य ।

अमी अच्युतप्रियाः ॥ ५६ ॥

५७ । महापुरुषस्य च ।

दुराह्वानादौ यत्नविशेषे वाक्यस्यान्ते सम्बोधनपदस्य संसारो महापुरुषः ; प्लुतसंज्ञश्च ॥ ५७ ॥

५८ । अन्त्यसर्वेश्वरादिवर्णाः संसारसंज्ञाः ।

आगच्छ हरे३, तिष्ठ हरे३ ॥ ५८ ॥

५९ । विचारे पूर्ववाक्यस्य संसारः ।

तमालो नु३, कृष्णो नु ॥ ५९ ॥

६० ।

पूर्वार्धस्य त्वरामः स्यादिद्रुतावुत्तरस्य हि ।

विभक्तावयवात्तस्माच्छरामो द्विर्भवत्युत ॥

हरे + छत्रम् + एतत् + ते = हरा३ इच्छत्रमेतत्ते? पटो + छत्रम् = पटा३ उच्छत्रमित्यपि ॥ ६० ॥

अद्येव, हलीशा, प्राच्छर्ति, ऋणार्णं, गोऽग्रं, गवेन्द्र इत्यादयस्त्वाख्यातसमासयोर्वक्ष्यन्ते दुर्गमत्वात् ।

1.2.2 विष्णुजनसन्धिः

६१ । विष्णुदासो विष्णुपदान्ते हरिघोषे च हरिगदा ।
वागच्युतस्य, वाग्गोविन्दस्य, षड्गोपिका, भगवदिच्छा, ककुब्विष्णोः ॥ ६१ ॥

६२ । हरिवेणौ हरिवेणुर्वा ।
जगन्नाथः, जगद्नाथ इत्यादि ॥ ६२ ॥

६३ । यादवमात्रे हरिकमलम् ।
वाक्कृष्णस्य ॥ ६३ ॥

६४ । ततः शश्छो वा ।
सुवाक्छौरिर्वा ॥ ६४ ॥

६५ । हो हरिघोषः ।
वाग् घरेः, वाग् हरेः इत्यादि ॥ ६५ ॥

६६ । दतौ परवर्णौ ल-च-टवर्गेषु नित्यम् ।
तल्लक्ष्मीपतेः इत्यादि ॥ ६६ ॥

६७ । तश्च शे ।
तच् शौरेः ॥ ६७ ॥

६८ । नोऽन्तश्चछयोः शरामः, टठयोः षरामः, तथयोः सरामः, विष्णुचक्रपूर्वो विष्णुचापपूर्वो वा ।
भगवांश्चलति, भगवांश्छादयति, भगवांष्टीकते, भगवांष्ठक्कुरः, भग-

वांस्तरति, भगवांस्थूत्करोति ॥ ६८ ॥

६९ । शे चान्तो वा ।
भगवाञ्च् शूरः, भगवाञ् शूरः, भगवाञ्च् छूरः ॥ ६९ ॥

७० । मो विष्णुचक्रं विष्णुजने ।
कृष्णम् + स्मरति = कृष्णं स्मरति ॥ ७० ॥

७१ । विष्णुचक्रस्य हरिवेणुर्विष्णुवर्गे विष्णुपदान्तस्य तु वा ।
कृष्णङ्कीर्तयति, कृष्णम्भजति वा । वर्गादन्यत्र न — संवत्सरः ॥ ७१ ॥

७२ । द्विः सर्वेश्वरमात्राच्छः ।
कृष्ण + छत्रम् = कृष्णच्छत्रम् ॥ ७२ ॥

७३ । आङ्माङ्भ्यां नित्यम् ।
आच्छादयति, माच्छिदत्, ॥ ७३ ॥

७४ । वामनात् ङणना द्विः सर्वेश्वरे ।
पर्यङ्ङनन्तः, सुगण्णनन्तः, कुर्वन्नस्ति ॥ ७४ ॥

७५ । विष्णुजने विष्णुजनो वा, ह-रौ विना ।
दध्युपेन्द्रस्य, दद्ध्युपेन्द्रस्य वा ॥ ७५ ॥

७६ । ररामात् सर्वेश्वरे तु हरिगोत्रं विना ।
हर्य्यासनं हर्यासनं वा; कार्ष्ण्यं कार्ष्णं वा ॥ ७६ ॥

७७ । विष्णुजनाद्विष्णुदास्यादर्शनं सवर्गे विष्णुदासे ।
भगवाञ्छ्छूरः, भगवाञ्छूरो वा ॥ ७७ ॥

७८ । सरामे टनाभ्यं तुग्वेति वक्तव्यम् ।
षट् + साधवः = षट्त्साधवः , भगवान् + साधुः = भगवान्त्साधुः ॥ ७८ ॥

इति विष्णुजनसन्धिः

1.2.3 अथ विष्णुसर्गसन्धिः

७९ । विष्णुसर्गः पफयोरुपध्मानीयः, कखयोर्जिह्वामूलीयो वा ।

कृष्णः फलम्, कृष्ण ᳵ फलं वा, कृष्णः परमः, कृष्ण ᳵ परमो वा । कः कृष्णः, क ᳲ कृष्णः, कृष्णः खेलति, कृष्ण ᳲ खेलति वा इत्यादि ॥ ७९ ॥

८० । चछयोः शरामष्टठयोः षरामस्तथयोः सरामः ।

कृष्णश्चरति, कृष्णश्छादयति, कृष्णष्टीकते, कष्ठरामः, कृष्णस्तरति, कृष्णस्थूत्करोति ॥ ८० ॥

८१ । शौरिषु शौरिर्वा ।

कृष्णश् शरणम्, कृष्णष् षण्डो, हरेस् सुरभिर्वा ॥ ८१ ॥

८२ । आदरामगोपालयोरुर्नित्यम् ।

कृष्णोऽत्र, कृष्णो गच्छति ॥ ८२ ॥

८३ । अद्वय-भो-भगो-अघोभ्यो लोप्यः, सर्वेश्वरे तु यश्च, न च लोप्ये सन्धिः ।

कृष्ण इह, कृष्णयिह वा; कृष्णा अत्र, कृष्णायत्र वा; भो अनन्त, भोयनन्त वा; भगो अनन्त, भगोयनन्त वा; अघो अवैष्णव, अघोयवैष्णव वा ॥ ८३ ॥

८४ । र ईश्वरात् सर्वेश्वरगोपालयोः ।

हरेरिदम्, हरिर्गच्छति ॥ ८४ ॥

८५ । अह्नो विष्णुसर्गस्य रो रात्रि-रूपरथान्तरादन्येषु ।

अहरहः, अहर्गणः; नेह — अहःपतिः ॥ ८५ ॥

८६ । रो रे लोप्यः पूर्वश्च त्रिविक्रमः ।

भ्रातः रामानुजं पश्य = भ्राता रामानुजं पश्य; हरिः राधाप्रियः = हरी राधाप्रियः ॥ ८६ ॥

इति विष्णुसर्ग-सन्धिः ॥
इति श्रीश्रीसंक्षेप-हरिनामामृताख्य-वैष्णवव्याकरणे
संज्ञा-सन्धि-प्रकरणं प्रथमं समाप्तम् ॥ १ ॥

Chapter 2

अथ विष्णुपद-प्रकरणम्

य एकः सर्वरूपाणां सर्वनाम्नां तथाश्रयः ।
तस्य विष्णोः पदं सर्वं विष्णुभक्त्या निरूप्यते ॥

१ ।अधातु-विष्णुभक्तिकमर्थवन्नाम ।
भू-सनन्ताद्या धातवः; स्वादि-तिवाद्या विष्णुभक्तयः ॥१ ॥

२ ।प्रकृतिः पूर्वा ।
सा च नाम-धातु-भेदाद्द्विविधा ॥२ ॥

३ ।प्रत्ययः परः ।
स च स्वाद्याख्यात-कृत्तद्धितभेदाच्चतुर्विधः ॥३ ॥

४ ।तत्र नाम्नः सुँ औ जस् (प्रथमा),
अम् औ शस् (द्वितीया),
टा भ्याम् भिस् (तृतीया),
ङे भ्याम् भ्यस् (चतुर्थी),
ङसि भ्याम् भ्यस् (पञ्चमी),
ङस् ओस् आम् (षष्ठी),
ङि ओस् सुप् (सप्तमी) ।

५ ।तत्र ज-ट-श-पा इतः, उँश्च सौँः, ङसेरिश्च ।
एति गच्छति न तिष्ठतीति इत्, अनुबन्धश्च ॥ ५ ॥

६ ।नामसंज्ञश्चतुर्विधः ।
यथा पुंलिङ्गः पुरुषोत्तमः; स्त्रीलिङ्गो लक्ष्मीः; नपुंसकलिङ्गो ब्रह्म-संज्ञः; अलिङ्गोऽव्ययः ॥ ६ ॥

2.1 अथ सर्वेश्वरान्ताः पुरुषोत्तमलिङ्गाः

तत्र प्रथमा कृष्ण-सुँ —

७ ।स-र-रामयोर्विष्णुसर्गो विष्णुपदान्ते ।
कृष्णः, एवं कृष्णौ, कृष्णाः ॥ ७ ॥

८ ।दशावतारादम्शसोररामहरः ।
कृष्णम्, कृष्णौ ॥ ८ ॥

९ ।दशावतारस्य त्रिविक्रमः शसि तस्मात् सो नः पुंसि ।
कृष्णान् ॥ ९ ॥

१० ।अरामान्तः कृष्णसंज्ञः ।

११ ।कृष्णात् टा इनः ।
कृष्णेन ॥ ११ ॥

१२ ।कृष्णस्य त्रिविक्रमो गोपाले ।
कृष्णाभ्याम् ॥ १२ ॥

१३ ।कृष्णाद्भिस् ऐस् ।
कृष्णैः ॥ १३ ॥

१४ ।कृष्णात् ङेर्यः ।

कृष्णाय, कृष्णाभ्याम् ॥ १४ ॥

१५ । कृष्णस्य ए वैष्णवे बहुत्वे ।

कृष्णेभ्यः ॥ १५ ॥

१६ । कृष्णात् ङसेरात् ।

कृष्णात्, कृष्णाभ्याम्, कृष्णेभ्यः ॥ १६ ॥

१७ । कृष्णात् ङसः स्य ।

कृष्णस्य ॥ १७ ॥

१८ । कृष्णस्य ए ओसि ।

कृष्णयोः ॥ १८ ॥

१९ । वामन-गोपी-राधाभ्यो नुडामि ।

उटावितौ ॥ १९ ॥

२० । वामनस्य त्रिविक्रमो नामि, नृ-शब्दस्य तु वा, न तिसृ-चतस्रोः ।

कृष्णानाम्, कृष्णे, कृष्णयोः ॥ २० ॥

२१ । ईश्वर-हरिमित्र-कङेभ्यो प्रत्यय-विरिञ्चि-सस्य षो, नुम-विष्णुसर्ग-व्यवधानेऽपि, न तु विष्णुपदाद्यन्त-सातीनाम् ।

कृष्णेषु ॥ २१ ॥

२२ । सम्बोधने सुर्बुद्धसंज्ञः ।

सम्बुद्धिश्च ॥ २२ ॥

२३ । ए-ओ-वामनेभ्यो बुद्धस्यादर्शनम् ।

हे कृष्ण, हे कृष्णौ, हे कृष्णाः । एवं रामः, रामौ, रामाः; रामम्, रामावित्यादि ॥ २३ ॥

२४ । र-ष-ऋद्वयेभ्यो नस्य णः, सर्वेश्वर-ह-य-व-कवर्ग-पवर्ग-व्यवधानेऽपि, समान-विष्णुपदे, न तु विष्णुप-

दान्तस्य ।
रामान्, रामेण, इत्यादि । एवं केशव-नारायण-माधव-गोविन्दाद-यः कृष्णतुल्याः ॥ २४ ॥

२५ । शसादयो यदु-संज्ञाः ॥ २५ ॥

२६ । अत्र पाद-दन्त-मास-युष इत्येतेषां पद्-दत्-मास्-यूषन् इत्येते विरिञ्चियो यदुषु वा ।
पदः पादान्, पदा पादेन इत्यादि ॥ २६ ॥

अथ धातुस्वरूप आरामान्तो विश्वपाशब्दः ।
विश्वपाः, विश्वपौ, विश्वपाः;
विश्वपाम्, विश्वपौ ॥

२७ । आरामहरो यदुसर्वेश्वरे, न त्वापः ।
विश्वपः;
विश्वपा, विश्वपाभ्याम्, विश्वपाभिः;
विश्वपे, विश्वपाभ्याम्, विश्वपाभ्यः;
विश्वपः, विश्वपाभ्याम्, विश्वपाभ्यः;
विश्वपः, विश्वपोः, विश्वपाम्;
विश्वपि, विश्वपोः, विश्वपासु;
हे विश्वपाः इत्यादि ।
हाहादीनामारामहरविधिर्वा ॥ २७ ॥

२८ । इ-उ-रामान्तो हरिसंज्ञः ।
अग्निः, घिः, च । हरिः ॥ २८ ॥

२९ । हरित औ पूर्वसवर्णः ।
हरी ॥ २९ ॥

३० । इद्वयस्य ए, उद्वयस्य ओ, ऋद्वयस्य अर्, ऌद्वयस्य अल् गोविन्द-संज्ञः ।
गुण-संज्ञश्च ॥ ३० ॥

३१ । ङितो वृष्णिसंज्ञाः ॥ ३१ ॥

३२ । हरेर्गोविन्दो जसि वृष्णिषु बुद्धे च ।
हरयः;
हरिम्, हरी, हरीन् ॥ ३२ ॥

३३ । हरितष्टा ना, न तु लक्ष्म्याम् ।
हरिणा, हरिभ्याम्, हरिभिः;
हरये, हरिभ्याम्, हरिभ्यः ॥ ३३ ॥

३४ । ए-ओभ्यां ङसि-ङसोररामहरः ।
हरेः, हरिभ्याम्, हरिभ्यः;
हरेः, हर्योः, हरीणाम् ॥ ३४ ॥

३५ । हरितः ङेरौच् ।
चराम इत् ॥ ३५ ॥

३६ । अन्त्यसर्वेश्वरादिवर्णाः संसारसंज्ञाः ।

३७ । संसारस्य हरश्चिति ।
ङित् इति प्राञ्चः । हरौ, हर्योः, हरिषु;
हे हरे । एवं रवि-कव्यादयः । त्रिशब्दो नित्यबहुवचनान्तः । त्रयः,
त्रीन्, त्रिभिः;
त्रिभ्यः, त्रिभ्यः ॥ ३७ ॥

३८ । त्रेस्त्रयो नामि स्वार्थे ।
त्रयाणाम् । अस्वार्थे तु प्रियत्रीणाम् । एवं कति-यति-ततीनाम् ॥ ३८
॥

३९ । षणान्त-सङ्ख्यातः कतेश्च जस्-शसोर्महाहरः स्वार्थे
॥ ३९ ॥

अथ सखिशब्दः

४० ।ऋराम-सखिभ्यां सोराच्, बुद्धं विना ।
संसारस्य हरः — सखा ॥ ४० ॥

४२ ।स्वादयः पञ्च पाण्डवाः ।
घुटः, सुटश्च ॥ ४२ ॥

४४ ।न सखिर्हरिसंज्ञष्टादौ, पतिस्त्वसमासे ।
सख्या, [सखिभ्याम्, सखिभिः;] ॥ ४४ ॥

४५ ।ख्य-त्य-भ्यां ङसि-ङसोरुस् ।
सख्युः, [सखिभ्याम्, सखिभ्यः;
सख्युः, सखिभ्याम्, सखिभ्यः;] । ४५ ॥

४६ ।सखिपतिभ्यां ङेरौ ।
सख्यौ, [सख्योः, सखिषु;] हे सखे इत्यादि ॥ ४६ ॥

ईरामान्तो दैत्यप्रमी-शब्दः । दैत्यान् प्रमीनाति हिनस्तीति क्विबन्तो विष्णुवाची । दैत्यप्रमीः इत्यादि सुगमम् । उरामान्त-विष्णुशब्दः हरिसूत्रैरेव साधनम्; विष्णुः, विष्णू, विष्णवः इत्यादि ।

कृष्णश्रीः —

४७ ।धातोरीदूतोरियुवौ सर्वेश्वरे बहुलम् ।
कृष्णश्रियौ, कृष्णश्रियः इत्यादि । भावे क्विपि भूः, भुवौ, भुवः इत्यादि । विश्वनीः, विश्वन्यौ विश्वनियौ, विश्वन्यः विश्वनयः इत्यादि । षष्टीबहुत्वे विश्वन्यां विश्वनियाम् ॥ ४७ ॥

४८ ।नीराधाभ्यां ङेराम् ।
विश्वन्याम् ॥ ४८ ॥

अथ ऋरामान्ताः ; तत्र पितृ-शब्दः ; पिता —

४९ ।ऋरामस्य गोविन्दः पाण्डवेषु ङौ च ।
पितरौ, पितरः इत्यादि । पितॄन्, पित्रा, पितृभ्याम्, पितृभिः इत्यादि ॥ ४९ ॥

५० । ऋरामतो ङसिङसोरस्य उच् ।
पितुः इत्यादि ॥ ५० ॥

५१ । बुद्धे गोविन्दः ॥ ५१ ॥

५२ । राधाविष्णुजनाभ्यामीपश्च त्रिविक्रमात् सोर्हरः ।
हे पितः । नृ-शब्दः — ना, नरौ, नरः । षष्ठी — नृणां, नॄणाम् । हे नः ॥ ५२ ॥

कृष्णरै-शब्दः —

५३ । राय आ स-भोः ।
कृष्णराः, कृष्णरायौ, कृष्णरायः इत्यादि ॥ ५३ ॥

गो-शब्दः —

५४ । ओ औ पाण्डवेषु ।
गौः, गावौ, गावः ॥ ५४ ॥

५५ । ओ आ अम्-शसोर्न च सो नः ।
गाम्, गावौ, गाः; गवा, गोभ्यामित्यादि । हे गौः । एवं ग्लौः, ग्लावौ, ग्लावः इत्यादि । हे ग्लौः ॥ ५५ ॥

इति सर्वेश्वान्ताः पुरुषोत्तमलिङ्गाः ।